

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 2, 431—447

Besedilo prejeto/Received:03/2022; sprejeto/Accepted:08/2023

UDK/UDC: 93/94(497.12)"18":929Rihar G.

DOI: 10.34291/BV2023/02/Udovic

© 2023 Udovič, CC BY 4.0

Boštjan Udovič

»Kakó dolgo bo smel tako zaničevavno govoriti o našem mojstru?«: Gregor Rihar in cecilijansko gibanje v prizmi nastajanja slovenskega državnštva
“How long will he be allowed to bandy such contemptuous words about our Master?”: Gregor Rihar, the Caecilian Movement, and the Beginnings of Slovenian Statehood

Povzeteke: Prispevek obravnava pomen Gregorja Riharja in njegovega dela ter njegovo opredelitev v okviru razvoja slovenskega državnštva. Glavne ugotovitve so: (1) Gregor Rihar in njegovo delo sta bila z vidika proučevanja nastajajočega slovenskega državnštva in prebujajočega se slovenskega naroda v 19. stoletju do sedaj raziskovalno zanemarjena; (2) stranski produkt cecilijanskega gibanja na Slovenskem je bila krepitev nacionalnega zavedanja in ustvarjanje slovenskega državnštva tudi skozi jezik in glasbo; (3) obravnava riharijanstva in protiriharijanstva v slovenskih časopisih 19. stoletja kaže, da sta se v obrambi Gregorja Riharja in njegovega dela združila tako liberalni kot konservativni tabor (ta predvsem zunaj mest in v manjših mestih), vsak s svojim stališčem, vendar s skupnim ciljem – ohraniti in krepiti slovenski jezik ter ga oblikovati v samostojno enoto.

Ključne besede: Gregor Rihar, državnštvo, slovenski narodni vzpon, cecilijanstvo

Abstract: The article examines the significance of Gregor Rihar and his work, as well as the role it played in the formation of Slovenian statehood. The main conclusions of the article are: (1) Up until now, Gregor Rihar and his opus have been overlooked when researching the beginnings of Slovenian statehood and the Slovenian national awakening in the 19th century; (2) the spread of the Caecilian Movement throughout Slovenian lands inadvertently produced greater national awareness and the seeds of Slovenian statehood in language and music; (3) reading about Rihar’s supporters and detractors in Slovenian 19th-century newspapers shows that both the liberal and conservative camps came to the defence of Gregor Rihar and his work (particularly in more rural areas and in smaller towns). While each side had its own specific views on the matter,

they both shared a common goal – preserving the Slovenian language, building on it, and creating a coherent whole.

Keywords: Gregor Rihar, statehood, Slovenian national awakening, the Caecilian Movement

1. Uvod

Državništvo je izmuzljiv koncept, ki vsakomur, ki ga uporablja, pomeni nekaj drugega.¹ Pogosto se meša s politiko, in to na vseh treh ravneh (angl. *politics, polity, policy*), včasih s prestižem države, z njenim ugledom, drugič z njenim upravljanjem (angl. *governance*). In prav temu je, če upoštevamo Oxfordov slovar angleškega jezika (2015), državništvo najbližje. Ta vir državništvo razlaga kot »upravljanje državnih zadev«. Državništvo je tako proces, ki poteka, kadar politični akterji s svojim vedênjem vplivajo na oblikovanje, izvajanje in delovanje državne in širše – narodne in nacionalne – politike. Če je ta opredelitev statična in državništvo razume kot nekaj danega, Anderson (1977, vii) tega v svoji definiciji dinamizira s poudarkom, da je državništvo resda vodenje političnih zadev, pomembno pa je, da poznamo ne samo rezultat (državništvo), ampak tudi proces, tj. veščine in tehnike, ki do državništva pripeljejo (Baldwin 1985). *Prima facie* je državništvo koncept, ki se veže na zunanjo politiko države in na njene zunanje odnose, le redko pa se teoretiki ukvarjajo s pomenom vzpostavljanja, oblikovanja in razvijanja državništva za razvoj nacionalne povezanosti in notranje kohezivnosti države (Udovič 2017; Arbeiter in Udovič 2017; Nagode 2015). V času, ko politika postaja predvsem notranja politika, zunanja politika pa je le njen odsev (Haass 2013), je razprava o pomenu državništva navznoter oziroma notranjega državništva – od njegove vzpostavitve, strukturiranja, razvijanja, pa vse do doseganja določene sebi lastne razvojne stopnje – več kot relevantna. Le tako bomo namreč razumeli trende, ki jim sledi sodobna mednarodna skupnost.²

Namen prispevka je analizirati prve zametke nastajanja državništva na Slovenskem.³ Gre za čas druge polovice 19. stoletja, ko je na Slovenskem pomlad narodov

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine P5-0177 „Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah“ ter raziskovalnega projekta J6-3135 „Glasba mladih po 1945 in Glasbena mladina Slovenije“, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Članek nadgrajuje in dopolnjuje spoznanja in ugotovitve doktorske disertacije „Glasba kot orodje državništva v Sloveniji“ (avtor: Boštjan Udovič). Na tem mestu bi se rad zahvalil doc. dr. Alešu Nagodetu za pripombe in predloge za izboljšanje prispevka.

² O različnih vidikih državništva nasploh prim. Vaupot (2019), specifično državništva na Slovenskem pa Munda-Hirnök in Medvešek (2017), Žigon (2020), Maver (2021) in Novak (2021).

³ Razmišljanje o državništvu je na Slovenskem omejeno predvsem na vzpostavljanje državnosti, tj. samostojnosti in suverenosti Slovenije. A to je ozka opredelitev državništva, ki zahteva najprej državo – šele ta naj bi omogočila nastanek državništva (tako razumevanje bi lahko označili kot determinirajoče – angl. *determinants*). Širši pogled na državništvo tega razume tudi v kontekstu predhodnika ustvarjanja države (na Slovenskem včasih govorimo o tisočletnem hrepenenju po lastni državi, kar bi lahko označili kot širše oblikovanje državništva) ali pa le nastavkov za proces ustvarjanja države. Takšno državništvo ni determinirajoče, ampak ustvarjajoče (angl. *antecedents*).

pustila globoke sledi, to pa je vodilo k oblikovanju slovenskega naroda in nacije (več o tem prim. Kosi in Stergar 2016; Štih et al. 2021). Prav v zvezi s tem velja omeniti tabore in čitalnice, ki so bile ključni narodnoformativni element za nastajanje slovenskega naroda. Toda za ustvarjanje slovenskega naroda ni bila pomembna samo brana beseda in druženje ob njej, temveč tudi glasba. Ta se je pojavljala zlasti na prireditvah, imenovanih ‚bésede‘, na katerih so se izvajala dela slovenskih skladateljev, mdr. Jurija Flajšmana, Miroslava Vilharja, Davorina Jenka, pa tudi Gregorja Riharja. V nasprotju s prvimi tremi, ki so bili posvetni, je bil Gregor Rihar cerkveni skladatelj. Ne glede na to je njegov pomen segel daleč onstran kora ljubljanske stolnice, v kateri je deloval, in se je v določenem trenutku idejno močno povezal prav z nastajajočim slovenskim narodom. Rihar tako ni bil več skladatelj, ki bi pisal pesmi zgolj za bogoslužno rabo, ampak je bil v nekem časovnem pasu – ne po svoji zaslugi, temveč zaradi spleta okoliščin – narodni buditelj, ki mu je bila pripisana avreola ‚našosti‘, tj. povezanosti s slovenskim narodom in novo, porajajočo se slovensko nacijo. Zato so bile kritike, ki so jih nekateri v določeni meri upravičeno naslavljali nanj, pri nekaterih razumljene kot napad ne le na Riharja, ampak tudi širše na slovenski narod, kar je bilo prav v tistih časih izjemno občutljivo. Če bi posplošili, bi lahko dejali, da je bil Rihar neke vrste sredstvo nastajajočega slovenskega državnštva, vendar ne v času svojega življenja, temveč predvsem po smrti. Bil je nekakšno ‚narodovo blago‘, nedotakljiv, saj je v očeh mnogih predstavljal to, kar da je – kot bomo prikazali pozneje v analizi – v slovenskem narodu pristno. Po načelu binarnih opozicij se je okoli Riharja spletla tudi neke vrste binarna logika državnštva: če si za slovenstvo, potem si za Riharja; če nisi za Riharja, potem si za *tujstvo*.

Zakaj je vse naštetu pomembno? Predvsem zato, ker se je dosedanja analiza nastajanja slovenskega naroda in nacije ukvarjala zlasti s tem, kako se je ta notranje oblikoval, premalo pa je poudarjala pomembne komponente njegove državnosti oziroma njene zametke (Bajt 2011; Jurić Pahor 2015; Sedmak in Zadel 2013); pogosto jih je potiskala predvsem v čas pred oziroma med prvo svetovno vojno, ko so bile sprejete politične odločitve (Bister 1992), da se slovenska nacija odcepi od Avstrije in se najprej združi v novo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, čez en mesec pa pridruži Kraljevini Srbiji v novi državi. Pri tem je pomembno poudariti še, da se v slovenski historiografiji zametki in začetki slovenskega naroda pripisujejo t. i. liberalnemu taboru oziroma intelektualcem, pesnikom in pisateljem, ki da so s svojimi deli prispevali k snovanju temeljev slovenskega naroda in nacije. Na Riharjevem primeru bomo videli, da razvoj slovenskega naroda ni bil premočrten. Res je, da so imeli liberalci pri njegovem oblikovanju, pa tudi pri začetkih njegovega državnštva, pomembno vlogo, a so bili v določenih primerih konservativci tisti, ki so se res želeli držati ljudskih praks, praks okolja, iz katerega so prihajali, in jim tudi velja priznati pomembno vlogo pri oblikovanju slovenskega *nacionalnega* in državnštva. Tako lahko na obravnavanem Riharjevem primeru ilustriramo dejstvo, da je ustvarjanje naroda in nacije v 19. stoletju potekalo vzporedno po več tirih, ki bi jih bilo mogoče povezati v dva sklopa: v ‚mesto‘ in ‚podeželje‘.⁴

⁴ Dejansko gre tudi v primeru Riharja delno za boj med ‚mestom‘ in ‚podeželjem‘, kar potrjujejo časopisni zapisi, objavljeni v rubrikah ‚iz‘ [nato pa je navedena pokrajina – Kranjska, Primorska oz. Štajerska].

‚Mesto‘ so predstavljali liberalci in učenjaki, ki so postavljali narodno in državniško infrastrukturo od zgoraj navzdol (angl. *top-down*), medtem ko so ‚podeželje‘ predstavljali učitelji in duhovniki, ki so prihajali *od ljudi* ter vsebino oblikovali od spodaj navzgor (angl. *bottom-up*). V primeru (proti)riharijanstva je postalo to še posebej očitno po ustanovitvi Cecilijinega društva v Ljubljani leta 1878.

Prispevek je razdeljen na dva dela. Uvodu sledi kratek oris tega, kdo je bil Gregor Rihar in kakšno mesto je zavzemal v slovenski (cerkveni) glasbi in v takratnem času nasploh. Drugi del se ukvarja z razumevanjem Riharja ter s spopadom proriharijanskega in protiriharijanskega gibanja. Na koncu sledita še razprava in zaključek.

2. O Gregorju Riharju

Gregor Rihar velja v cerkveni glasbi za očeta moderne slovenske cerkvene glasbe. Rodil se je v Polhovem Gradcu leta 1796. Leta 1827 je prevzel službo stolnega organista, položaj *regens chori* v ljubljanski stolnici, in začel temeljite reforme cerkvenega petja.⁵ S kora stolnice je ‚pregnal godce‘,⁶ a – zanimivo – pri tem ni naletel na odobravanje, temveč na gluha ušesa, in to tako pri godcih kot tudi pri ljudstvu in duhovščini (Škulj 2003, 36). Zgodovina se je ponovila petdeset let pozneje, ko so pripadniki cecilijanskega gibanja s kora ljubljanske stolnice izrivali Riharjeva dela. A če se vrnemo k izhodišču: Rihar se je ob nastopu svoje funkcije spopadel z nizko ravno kakovosti glasbe pri bogoslužju. V *Drobtinica* (1888, 98–99) najdemo tako zapis o stanju cerkvene glasbe pred Riharjem, ki pravi:

»Kaj žalostno je bilo stanje cerkvene glasbe na Slovenskem pred Riharjem, če se sploh o cerkveni glasbi pred njim more govoriti. Bilo je petje po naših cerkvah skoraj popolnoma posvetno in ni nikakor zadostovalo svojemu vzvišenemu namenu. Umetelne vrednosti te skladbe niso imele nikakoršne, ker so bili orgljavci navadno slabo izobraženi v glasbi; cerkvenega duha so imele morebiti še manj. Bile so navadno posnemanje posvetnih melodij, včasih prav nedostojnih, posebno še zato, ker je spačen lašk⁷ ukus segal tudi med Slovence. /.../ Pa tudi ob navadnih nedeljah in praznikih so v cerkvi radi godli. A kakšna je bila ta godba? Koračnice, polke, mazurke vrstile so se druga za drugo. ‚Piskači‘, tako namreč so imenovali te godce, so si na vso moč prizadevali, da bi spravili s svojimi ‚vižami‘ ljudstvo v dobro voljo. [G]lasile so se v cerkvi med najsvetejšim opravilom iste viže, kakor v gostilnici pri plesu razuzdane mladine. Kolika nečast!«

⁵ Vprašanje je, ali je Rihar izobrazil in sposobnost, da bi zasnoval kakšno reformo glasbe v stolnici, tudi dejansko imel. ‚Možgani‘ za reformo so bili verjetneje Potočnikovi, a o tem zaradi osebnih stikov med akterji nimamo virov (Nagode 2023).

⁶ Tega Škuljevega zapisa ne smemo vzeti dobesedno, saj stolnični arhiv temu ne pritrjuje.

⁷ Italijanski. Laški okus je sopomenka za teatralično, operno glasbo, ki je bila po cerkvenih predpisih za cerkev neprimerna (npr. okrožnica Benedikta XIV. „Annus qui“ 1749) (Nagode 2023).

Da so se Riharjeve reforme prijele, gre pripisati predvsem temu, da je na prvi pogled stare prakse (poskočnice, valčke, marše itd.) resda opuščal in jih nadomeščal z novimi. A te nove se od starih niso zelo razlikovale. Njegove pesmi so bile še vedno poskočne (niso bile valčki ali koračnice, vendar so imele vgrajen prav takšen ritem, da so bile pevne), sočasno pa so se – tudi zaradi svojih glasbenih značilnosti (temelj njegovega skladanja je bila t. i. kranjska terca,⁸ kot intervale je pogosto uporabljal sekste)⁹ – med ljudmi prijele: bile so hitro priučljive in napisane v melodijah, ki so bile ljudem blizu. Njegovo aktivno skladanje je korak za korakom izpodrivalo stare valčke in marše s kranjskih, štajerskih in primorskih korov.

Da je bil Rihar v cerkveni glasbi pozitivna osebnost, ne potrjuje le visok delež njegovih pesmi, ki so se ohranile, temveč tudi zapis škofa Antona Wolfa (povzet po R–č) (*Zgodnja Danica* 12. 1. 1857, 184) o njem, v katerem je zapisal:

»Hvalevredne prizadevanja in storitve zakristana tukajšnje stolne cerkve in stolniškiga organista Gregorja Rihar-ja v zadevah cerkveniga petja sploh, posebno pa glede *slovenskiga* cerkveniga petja – so častiti duhovšini že tako znane, in bodi si tukaj v Ljubljani, ali pa ob kanoniškim obiskovanji po deželi smo z radostjo zaznali, de se je od časa, kar so se od fajmoštra Blaža Potočnik-a zložene, in od stolniškiga zakristana in organista Gregorja Rihar-ja postavljene pesmi vpeljale, *slovensko* cerkveno petje veliko sčistilo in zboljšalo [ležeči tisk je avtorjev].«

V zapisu lahko najdemo dve pomembni zadevi in eno težavo: gre za izjemno pohvalo Riharju in Potočniku za delo, ki sta ga opravljala; škof Wolf v svojem zapisu jasno poudarja pomen slovenskosti v petju, kar pomeni, da že načrtuje smer podpore razvoju slovenskega naroda in nacije.¹⁰ A to predstavlja tudi ključni problem: petje v cerkvi (pri slovesnih mašah, večernicah in blagoslovih z Najsvetejšim) naj bi bilo latinsko, in ne slovensko. Škofov zapis tako kaže na delno razcepljenost teorije in prakse, zato je tudi razumevanje odpora, ki je sledil ob poskusih ponovne vpeljave latinščine na kore cerkva, *padlo* tako trdo.¹¹

⁸ Gre za splošno poimenovanje glasbene figure, ki v sebi nima ‚nič zares kranjskega‘, izhaja pa iz habsburško-italijanskega glasbenega prostora in temelji na *belcantu*; ‚začinjena‘ je z obliko slovenske ljudske pesmi v 19. stoletju (Nagode 2023).

⁹ Kimovec (1908, 18) o Riharjevih pesmih, ki so upoštevale osnovne glasbene stopnje (tonika, dominantna, subdominantna z dodatkom terce in sekste), piše dokaj pokroviteljsko, ko pravi: »Tako je [Rihar-jeva] harmonizacija pogosto prav preveč preprosta, monotono se venomer ponavlja ena in ista harmonija, to pa tako, da zlasti bas, pa tudi tenor velikrat nimata drugega postopa kot kvarto oz. kvinto iz tonike v dominantno, sopran in alt se pa vozita pod pazduho v tercah ali pa za roke v sekstah. Seveda so terce in sekste lepe, toda če se ponavljajo v toliko in toliko pesmih od začetka do konca, postane navsezadnje le predolgočasno, premrtvo, posebno če sta gornja glasova visoko v višavi, spodnja pa daleč spodaj brnita.«

¹⁰ To lahko razumemo v okviru njegovega življenjskega creda, saj vemo, da se je zavzemal za večjo emancipacijo slovenskega naroda na vseh področjih (npr. prevod Svetega pisma, sredstva za nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar itd.).

¹¹ Nagode (2023) opozarja, da je bilo slovensko petje mogoče pri večini dejansko obhajanih obredov – tihi maši, različnih pobožnostih ipd. Latinsko je moralo biti le pri slovesni (péti) maši, slovesnih petih večernicah (te so se obhajale le izjemoma, v stolnicah in pomembnejših samostanskih cerkvah) in blagoslovu z Najsvetejšim. Petje pesmi v ljudskem jeziku pri večini obredov je bilo v ‚nemških‘ deželah

Seveda je bil škof eden izmed o Riharju enako mislečih. To kažejo zapisi ob Riharjevi smrti in pogrebu, objavljeni v *Zgodnji Danici* (1. 5. 1863, 171–178), ko A. D. v rubriki *Iz Ljubljane* o Riharjevem pogrebu piše:

»Spremili smo v nedeljo popoldne ob 6 k sv. Krištofu moža, čigar ime slovi dalječ čez meje *slovenskega naroda*.«

in dodaja

»Če je kdo zaslužil, da ga *narod* časti in v pobožnem spominu ohrani, je to gotovo zaslužil gosp. Rihar. /.../ Postavil si je rajni neumerjoč spominek sam *med Slovenci*, vendar upam da *slovenskim* duhovnikom in *prijatlom naroda* iz serca govorim. /.../ Ako nasvetujem, da bi z združenimi močmi glasbine dela rajnkega *ohranili narodu*, ker mu bo težko kdo kdaj, da ne rečem boljše – tako zapel, in da bi mu postavili spominek, ki bi svetu razodeval, *kako Slovenci zasluge svojih pobožnih rojakov vedo ceniti* [ležeči tisk je avtorjev].«

A. D. poudarja, da Rihar ni bil samo cerkveni skladatelj, ampak je s svojim delom prečkal meje kora, škofije. Postal je narodno blago, zato je treba njegova dela ohraniti in jih razširjati. Zapis jasno kaže, da je bilo Riharjevo delo razumljeno kot *conditio sine qua non* narodnega prebujenja Slovencev. Zato je dogajanje okoli njega – kar označujemo kot riharijansko gibanje – mogoče opisati kot nacionalno gibanje. Gre za eno mnogih aktivnosti, ki so se na Kranjskem oblikovale med formacijo nacionalne biti slovenskega naroda (Granda 2007).¹²

3. Od hvale do posameznih glasov zavračanja Gregorja Riharja

Če je bil Rihar do svoje smrti načeloma nedotakljiv, se je po njegovi smrti to spremenilo. Kritiki so si o kakovosti njegovih del vse bolj upali postavljati (utemeljena) vprašanja. Seveda – zaradi povezanosti med Riharjem in nacionalnim gibanjem na Kranjskem – to vprašanje ni bilo le ‚glasbeno‘ in ‚o kakovosti del‘, ampak je bilo umeščeno v celoto napadov na narodno prebujanje Slovencev.

Prvi, ki naj bi dela Gregorja Riharja domnevno zavračal, je bil Anton Nedvėd, učitelj in skladatelj češkega rodu, ki je deloval v Ljubljani. Od leta 1859 je učil na

razširjena navada, ki pa ni imela uradne odobritve papeža, ampak se je stoletja (od Ferdinanda I.) odvijala pod tihim pokroviteljstvom habsburške dinastije. Temu gre pripisati tudi škofijsko toleranco do slovenskega petja pod Wolfom, Vidmarjem in Pogačarjem (ki je bil sicer vnet cecilijanec) celo pri najpomembnejših cerkvenih obredih.

¹² Pri definiciji in razumevanju *nacionalnega*, tj. tistega, kar je bilo usmerjeno v nacionalno samouresničitev Slovencev, moramo biti nekoliko previdni. Ni namreč vse, kar se je znašlo pod klobukom *nacionalnega*, tudi zares bilo *nacionalno*. Obstaja več primerov, ko je bilo nekaj, kar je bilo razglašeno kot *nacionalno*, usmerjeno predvsem v spoštovanje obstoječih pravil ali pa udejanjanje nekaterih ukrepov za vsakodnevno rabo (brez iskanja višjega cilja oz. zasledovanja cilja samouresničitve porajajočega se slovenskega naroda).

državni glasbeni šoli pri glavni normalki in obenem poučeval petje na ljubljanski gimnaziji, pa tudi v Alojzevišču in semenišču (Kozina 2013). Nedvėdova očitka Riharju sta bila neprimerna glasbena oblika in izvajanje njegovih skladb ter uporaba slovenskega jezika v Riharjevih cerkvenih in posvetnih skladbah. Svoje negotovnosti nad Riharjem (*Celovški Slovenec* 8. 4. 1965, 99) naj bi pred svojimi slušatelji izrazil z očitkom »Diesem Elende in Krain muss ein Ende gemacht werden!«,¹³ bogoslovcem pa naj bi dejal: »Möglich, dass Richar Verdienste um der Kirchesang hatte.«¹⁴ Ne vemo, če je to Nedvėd res izjavil ali ne; vse, kar vemo, je, da je bil Riharju nenaklonjen. V boj zoper Nedvėda so se pognali različni avtorji: najprej v (celovškem) *Slovencu*, nato pa tudi v *Novicah*. *Celovški Slovenec* je 8. aprila 1865 objavil jezno, nepodpisano pismo, v katerem avtor obračunava z Nedvėdom, ki ga posmehljivo imenuje »nek učitelj petja v Ljubljani«. Nedvėda v tem odzivu sploh ne omenja ne z imenom in ne s priimkom. Da gre za Nedvėda, izvemo iz opisov tega, kje vse slušbuje in koga poučuje. To je vidno v zapisih: »Že pri življenju rajncega Riharja je ta učitelj navdajal s sovraštvom in merzo do Riharjevih pesem pripravnik«; »Uči namreč peti pripravnike za učiteljski stan; dalje uči gimnazijalce /.../; dalje uči še posebej Alojzijance /.../;¹⁵ dalje tudi bogoslovce.« A hvalospev in zaščita Riharja v tem pismu nimata le cerkvene ali glasbene note, temveč tudi narodni in državniški značaj. To je mogoče videti iz poudarkov o Riharjevih pesmih, ki jih avtor povezuje z narodom, nacijo in jezikom, kot npr., »da so te pesmi *slovenske pesmi*«, da jih je »*narod slovenski sprejel kot svoje narodno blago*«, da te pesmi »čuješ po lepih logih in krasnih dolih *naše domovine* in iz ust *slovenskih pevk*« [poševni tisk je avtorjev]. Če se v tem delu navezuje na Riharja posredno, pa se v nadaljevanju pisma o njem izreka neposredno, ko o Nedvėdu pravi: »Kako dolgo hoče še vrivati ta učitelj svoj *nemški duh slovenskim* mladenčem?« in dodaja: »Kako dolgo bo smel odpravljati lepih, *narodnih*, pa tudi cerkvenih napevov Riharjevih? Kako dolgo bo smel tako zaničevavno govoriti o *našem* mojstru?« Rihar tako ni več le skladatelj, je *naš* mojster [poševni tisk je avtorjev]. Njegove pesmi tako niso bile več ‚le‘ cerkvene pesmi, ampak so »lepe, *narodne* /.../ pesmi« [ležeči tisk je avtorjev], čeprav – če smo natančni – je bera Riharjevih narodnih pesmi izjemno skromna. Ključ do razumevanja prebujajočega se slovenstva je v tem, da avtor pisma loči nemški in slovenski duh; oksimoron pa, da to dela ‚v glasbi‘ (kjer duha ni in ga ne more biti), ko postavlja ločnico med nami in drugimi.

Če se nam morda zdi, da je bil avtor tega zapisa¹⁶ oster, pa je njegovemu članku sledil še en nepodpisan članek 12. aprila 1865 v *Novicah*, ki ni več okolišil. Nedvėda je neposredno imenoval in njegovo ravnanje označil kot »kolosalno predrznost«.

¹³ To revščino na Kranjskem je treba odpraviti.

¹⁴ Cinično: »Morda pa je Rihar res kaj doprinesel k cerkvenemu petju.«

¹⁵ Alojzijanci so bili gojenci Alojzevišča, vzgojnega zavoda (dijaškega semenišča). Danes v tej stavbi domuje Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

¹⁶ Nekateri namigujejo, da naj bi šlo za učitelja Josipa Levičnika. Orglati se je učil pri skladatelju in organistu, *regens chori* ljubljanske stolnice, Gregorju Riharju (1796–1863). Pod njegovim vplivom je začel skladati pretežno cerkvena in vokalna dela. Med drugim je objavil tudi dvoglasno mladinsko pesmarico „Mladi slovenski pevec“ in z njo prekosil denimo tudi podobne poskuse slovitega pesnika ter pisca nabožnih in vzgojnih del Antona Martina Slomška (1800–1862) (Križnar 2017, 163).

Svoj zapis je avtor sklenil z besedami:

»Rihar je in ostane, zlasti v cerkvenem petji ‚profeta‘, ki ga *narod slovenski* [ležeči tisk je avtorjev] v srcu svojem nosi in nevoljno zavrača zabavljive besede: ›möglich, dass Rihar Verdienste um der Kirchengesang hatte!‹« (Novice 12. 4. 1865, 123–124)

Vse zapisano jasno kaže na to, da je bila umestitev Riharja na ljubljanski kor več kot le glasbeno ali cerkveno dejanje. Ko je s kora *šenklavške* stolnice sam preganjal slabo glasbo in pisal lastne pesmi, ni imel v mislih narodnostnega, nacionalnega ali celo državniškega značaja, ampak le religioznega. A zgodilo se je, da je bil Rihar že za časa življenja, po smrti pa še bolj, razumljen kot nekdo, ki je v (cerkveni) glasbi tlakoval pot slovenstvu. S tem se strinjajo tudi vsi pisci, ki v tistih časih pišejo v časopise – tudi njegovi kritiki. Težava torej ni v Riharjevem delu, ampak v njegovem *posredstvenju*, ko ni bilo več ‚le‘ glasbeno delo, ampak narodno, emancipatorno sredstvo. Rihar je bil razumljen kot proslovenski, ker mu je uspelo združiti slovenska besedila pesmi (ki jih je zanj pisal Blaž Potočnik), ker je uporabljal ljudskemu okusu všečno melodiko¹⁷ in bil ob pravem času – času prebujanja slovenskega naroda in nastajanja temeljnih narodnih tvarin – na pravem mestu (o tem več v npr. Rupel 2013; Žigon in Kramberger 2014; Darovec 2021; Vidmar Horvat 2021; Rahten 2021). In narod te pesmi v sebi nosi še danes. V nasprotju z narodi, ki so nastajali na podlagi političnih (Hrvati, Francozi, Angleži, Američani) ali verskih elementov (Rusi, delno tudi Poljaki), sta slovenski in nemški narod nastajala prav prek kulturnih vzorcev, ki so narodnost in nacionalnost (ter posledično državništvo) definirali kot sestvo po načelu lastne samoopredelitve v odnosu do drugega. Slovensko sestvo je izhajalo predvsem iz jezika, glasba je bila sekundarnega pomena – a vendarle jo je prav ljudstvu bližnja melodika potiskala v vzporejanje s slovensko besedo.

Razprava o Riharjevem delu se je po teh dveh zapisih umirila, verjetno tudi zato, ker se odpor do Riharja javno ni nadaljeval, kar pa ne pomeni, da ga ni bilo. Blaženje prve faze antiriharjanstva je uradno zakoličil Josip Levičnik (podpisan kot Rodoljub Podratitovski) leta 1868 v *Zgodnji Danici*, ko je vse župnike na Kranjskem pozval, naj Riharjeve pesmi nakupijo in jih razširjajo med slovenskim narodom. Sam je poudaril, da je to kolektivna odgovornost župnikov, saj bodo, če bodo to prepuščali organistom ali pevovodjem, ti Riharjeve skladbe ob svojem odhodu odnesli. Zapis se bere, kot bi bile Riharjeve skladbe neke vrste edinstveno in dragoceno blago, ki ga more in mora imeti vsak, ki je slovensko zavéden. Četudi Levičnik tega ne pove neposredno, je to jasno tudi iz zaključka njegovega zapisa, v katerem poudarja:

»Ob kratkem: vsi ugovori odpadejo; toraj naj se pa častite cerkvene predstojništva po Slovenskem tudi ne mudijo z nakupovanjem prelepih napevov, da čez kaj let ne bodo učeni – organisti prisiljeni tožiti: tako neredne sprednike in predstojnike smo imeli, da nam še izverstnih Riharjevih skladanj niso preskerbeli in zapustili!« (*Zgodnja Danica* 20. 11. 1968, 376–377)

¹⁷ Gre za melodiko, ki je domača v okusu, neproblematična, splošno razumljiva in se z njo ljudje lahko poistovetijo.

Torej naj bo v poduk vsem tistim, ki bi se morda upirali – da jim bo sodila zgodovina. Rihar je nedotakljiv, pomemben za narod in za njegovo samobitnost, zato je zagotovitev teh pesmi nujna, sicer se lahko zgodi, da bodo zanamci kritično presojali delo tistih, ki so to zgodovinsko priložnost zamudili.

Nasploh lahko ugotovimo, da je bil v času vzpostavljanja slovenske nacije sredi 19. stoletja zatrt vsak poskus dvoma o Riharju in njegovem delu. Takšen poskus bi bil razumljen kot spogledovanje z nemškutarstvom in odpad od slovenstva. A čas je šel svojo pot in razvoj je terjal nove poteze. Ena takšnih, ki je na Slovensko prišla od zunaj in so jo spodbujali njeni ‚domači navdušenci‘, je bila ustanovitev cecilijanskega društva, ki mu je načeloval Franz Witt, leta 1868 v Bambergu v Nemčiji.¹⁸ Prenovo v cerkveni glasbi, ki jo je sprožila ustanovitev nemškega cecilijanskega društva, je bilo na Kranjskem čutiti leto pozneje, ko je stolni prošt Janez Zlatousti Pogačar predstavil nekaj idej o izboljšanju cerkvene glasbe v ljubljanski stolnici (Nagode 1998, 92). Njegova priporočila resda niso (še) letela na Riharjevo glasbo, a so med takratnimi cerkvenimi glasbeniki vseeno odmevala.

4. Začetek institucionalnega zavračanja dela Gregorja Riharja in (politične) reakcije na to

Nastanek Cecilijinega društva na Kranjskem leta 1877 je bil pogojen z nastankom Cecilijinega društva v prisotnosti Antona Foersterja, Hugolina Sattnerja, Angelika Hribarja, Miroslava Tomca in drugih leto poprej v Gradcu. Ti so na poti nazaj že razmišljali, kako bi kakšno podobno združenje organizirali tudi na Kranjskem. Rečeno – storjeno. Ustanovni zbor slovenskega Cecilijinega društva je bil 14. junija 1877. Prvi predsednik društva je postal Anton Jarc, tajnik Janez Gnjezda, glasbeni vodja pa Anton Foerster (Šorli 2011, 24–25; več o cecilijanskem gibanju prim. tudi Nagode 1997; 1998; 2000; 2019; 2022). Društvo se je lotilo intenzivne prenove cerkvenega petja, s čimer so ga želeli vrniti v okvir cerkvenih predpisov glede obhajanja liturgije, predvsem h gregorijanskemu koralu. Kot prava mera jim je služila Palestrinova „Missa Papa Marcelli“,¹⁹ ki naj bi bila zgled, kako bi se glasba morala pisati, igrati in peti tudi na Kranjskem, Štajerskem in Primorskem. S podpiranjem takšnih ukrepov v cerkveni glasbi so cecilijanci *napovedali vojno* podpornikom riharijskega opusa.²⁰ Ti ukrepi bi sicer verjetno ostali neopaženi, če ne bi prešli

¹⁸ Franz Witt (1834–1888) je bil duhovnik, cerkveni glasbenik in skladatelj, začetnik nemškega cecilijanskega gibanja.

¹⁹ Ne gre dejansko za ponovno uvedbo, ampak predvsem za spoštovanje sklepov Tridentinskega koncila, ki so predvideli naslednje: »Škofje naj iz cerkve odstranijo vsako glasbo, v katero se je ali v orglah ali v petju primesilo kaj čutnega in nečistega (*Episcopi ab ecclesiis vero musicas eas, ubi siver organo sive cantu lascivum aut impurum aliquid miscetur*).«

²⁰ Nagode (2023) se s to trditvijo ne strinja oz. pravi, da je pretrda. Svoje stališče utemeljuje z visokim deležem Riharjevih skladb v pesmaricah *Cecilija I in II*. Te skladbe so izvorno Riharjeve, so pa harmonsko izpopolnjene. Formalno se na tem mestu z Nagodetom lahko strinjamo, da so skladbe Riharjev značaj in melodiko v veliki meri (ne pa popolnoma) ohranile – težava je bilo razumevanje. Poskusi »predružačenja« Riharja (en primer pokažemo grafično v nadaljevanju) so v izhodišču priredbe Riharjevih skladb, kar pa je bilo v takratnem razgretem političnem ozračju verjetno premalo poudarjeno. Seveda

cerkvenih korov in če ne bi bil njihov nosilec Anton Foerster, priznan glasbenik, ki je na Kranjsko prišel s Češkega. Že to, da je cecilijanske ukrepe uvajal tujec, je bilo za slovensko (cerkveno) pokrajino nezamisljivo – še huje pa je bilo, da Foerster ukrepov ni uvajal premišljeno, previdno in počasi, ampak je vse Riharjevo želel pomesti z enim zamahom, kar delno kaže tudi na njegovo oholost pri določanju tega, kaj da je v cerkveni glasbi kakovostno.²¹

Da se je Foerster odločil z Riharjevo dediščino nepopustljivo pomesti, nakazuje že njegovo pismo Franzu Wittu 2. maja 1878, tri četrt leta po nastanku Cecilijanskega društva v Ljubljani. V njem se je Wittu najprej zahvalil za njegov čas, nato pa opisal stanje cerkvene glasbe na Slovenskem in kot krivca za takšno glasbo izpostavil Gregorja Riharja:²²

»Da vam ne kradem dragocenega časa, ne bom obširno poročal, kako je na deželi s cerkveno glasbo; pripomnim naj le, da mnogi organisti po orglah le tolčejo, akorde igrajo staccato drugega za drugim, spremljava pa zveni prav posvetno, in kot bi igrali klavir, opremijo pa jo z vsemi možnimi okraski, pri tem pa niso sposobni niti, da bi legato, po notah zaigrali najenostavnejši štiriglasni stavek. Večina pevk na deželi poje kot ptice, saj ne poznajo not. Le eno mesto pri posameznem glasu ali skromen zadržek [pevovodje – op. avtorja] je potreben in že dajo na stran še tako dobro skladbo: »Pretežko, ni za nas, to ni nič!« In še: izčistiti bi morali okus, za katerega se imamo zahvaliti pokojnemu duhovniku Gregorju Riharju (mojemu predhodniku), glasbenemu maliku ljudstva in starejše duhovščine. Kot dokaz za to naj od stotine takšnih [njegovih – op. avtorja] pogrošnih pesmi priložim le nekatere. Ta glasbeni propad na eni in različnost jezikov na drugi strani predstavljata oviro za to, da bi se neposredno priključili [nemškemu – op. avtorja] Cecilijinemu društvu, zato smo v Ljubljani ustanovili škofijsko Cecilijino društvo.«

Witt je na primeru Riharjeve pesmi „Najslajše srce Jezusovo“ (glej sliko 1), ki mu jo je poslal Foerster, zapisal: »In tako izkorišča plese, operne melodije, vojaške marše, ki jih v izobilju niza drugega za drugim. /.../ Tukaj imamo še kopicco Riharjevih del. Vsa so pod vsako kritiko!«²³

10. julija 1878 je Foerster poslal Wittu še eno pismo, v katerem je našteval težave, ki se v odnosu do Riharja porajajo na Slovenskem. V svojem pismu piše:²⁴

»Čeprav nisem pričakoval, da boste, Prečastiti, natisnili vse, kar sem vam napisal, bom prenesel vse težave, ki bi se utegnile s strani napadenih zgr-

je tu še izhodiščno vprašanje o tem, kakšno glasbeno izobrazbo je Rihar imel in ali bi lahko napisal boljše skladbe, če bi imel boljše – kot sta jo npr. imela Foerster in Nedvied.

²¹ Prav pri Foersterju prihaja na plano argument avtoritete (on kot avtoriteta), ne pa avtoriteta argumenta. Če bi namreč privzel slednjo, bi svoje reforme izpeljal lažje, sočasno pa bi bilo tudi manj odpora.

²² Besedilo pisma v nemščini je objavljeno v diplomskem delu Lee Vidic (2007, 40). Prevod je avtorjev – v kombinaciji s prevodom Aleša Nagodeta (2007, 86).

²³ Prevod je avtorjev; original je dostopen v Vidic (2007, 22).

²⁴ Besedilo pisma (in njegovih delov) je dostopno v diplomskem delu Lee Vidic (2007, 42). Prevod je avtorjev.

4

Andante con amore. Nar slajsi serec.

Ser se nar ljuba-rosti. Vse bi vol in da vidi! in na
 vidi! Ser se nar ljuba-rosti. Vse bi vol in da vidi! (19)
 Jene tvoje slahte vse. Naj bo bi je, da vidi. Vse ljubim vse je
 se ti. Vse an gel vse vidi.

To serec si poklono.
 Ti serec Jenevost;
 Ti serec, so vse Kralko.
 Ti serec Jaganjstovo.

To serec si poklono.
 Oh naj serec in vse.
 Vse tako vsek vse serec.
 Ni serec sanja vse.

©) de po vsejemu vsejku pisanje.

Slika 1: Ena od Riharjevih pesmi, poslana Franzu X. Wittu. Vir: Rihar (1850, 4).

niti name. Vsako besedo lahko desetkrat dokažem in potrdim. In vendar si bom vzel svobodo, da Vas, Prečastiti, izrecno prosim, da bi napisali kratko mnenje o slavni Riharjevih – če smemo temu tako reči – kompozicijah (!). Kajti glede tega, katera smer je prava (neki riharijanski navdušenec je že pripravljen staviti), je v zraku visoka napetost; brez vaše cenjene sodbe, ki odtehta vse, poslano ne bo imelo pravega učinka in vse se bo zgrnilo name, ker sem tu dregnil v osje gnezdo. V zvezi s tem zaupam v Vašo dobroto.»

Nobeno izmed Foersterjevih pisem, ki sta bili objavljena v cecilijanski reviji *Musica Sacra*, na Kranjskem ni imelo odmeva. So pa Wittove reakcije dale slovenskim cecilijancem prav, in to jih je pri izrivanju Riharja še opolnomočilo. Javni prelom med cecilijanci in proriharijanci se je zgodil za Božič leta 1879, skoraj leto in tri četrt od prvega Foersterjevega pisma Wittu, ko se je Foerster odločil, da pri polnočni ljudski

maši glasbo v ljubljanski stolnici dokončno utiri v prave okvire, to pa je pomenilo vračanje k latinščini. V Ljubljani je završalo in začela se je *medijska* vojna o tem, kdo podpira slovenski jezik in glasbo in kdo je proti temu. Prvi se je na odločitev Antona Foersterja odzval Jakob Alešovec v *Brenclju* (1897). V rubriki „Rešpehtarjova kuharica“ je pritlehno napadel Foersterja, češ naj bi nemškemu jeziku dajal prednost pred slovenskim; dodal je tudi nekaj osebnih opazk – da je skop, da je slab učitelj, da mu ni za slovensko stvar ipd. S svojo vrnitvijo k latinščini naj bi Foerster spodbujal žalostno glasbo, medtem ko naj bi pri frančiškanih na Tromostovju še vedno peli pristne slovenske pesmi (seveda Riharjeve). Osebno diskvalifikacijo je nadaljeval tudi v prvih dveh številkah *Brenclja* v letu 1880, v 6. številki 1880 pa najdemo celo dodatne parodije na Foersterja.

Pritiski, ki so se vršili na Foersterja, so bili, kaže, prehudi, zato se je v njegovo obrambo odzval nekdo pod psevdonimom „Duhoven, v imenu več družih“ (gre za Jakoba Aljaža).²⁵ Ta je v *Slovenskem narodu* (23. 1. 1880) Alešovcu vrnil milo za drago. V tem Aljaževem zapisu zasledimo ponovno umeščanje Riharja v kontekst slovenskosti, nacionalnosti in državnštva. Aljaž v svojem zagovoru Foersterja pravi, da cecilijanci niso »nasprotniki narodnega petja«, da ga gojijo in ga bodo gojili ter peli v narodnem jeziku [v cerkvi – op. avtorja], »če nam dovoljenja dobitek«; Foersterja opravičuje z odgovorom, da se »drži cerkvenih določeb«. Resda o Riharju ne zavzema negativnega stališča, pravi pa, da je »bil samouk« (zaznati je slabšalno konotacijo) in da je »živel v spridenem času«, zato so njegove pesmi v večini »za cerkev nerabne«. Da bi še dalje opravičeval Foersterjevo delo, tudi on, podobno kot v pismih Wittu Foerster, uporablja argument avtoritete, ko izpostavlja Witta, ki zagovarja latinsko petje v cerkvi. Aljaž v svojem zapisu ne pozabi osebno obračunati z Alešovcem, ko pravi, da ta »napada poštenjake, kakor je g. Förster in vsa njegova družina«, da se je navzel »nove baze žurnalistike, katerej Nemci pravijo ‚revolveirpresse‘« ter sklene: »Ali je sramota hišnemu očetu, če je skrben, varčen in živi brez dolgov? Se ve da, ker sami po sebi merite, si za večjo čast štejete posedati po gostilnicah, zabavljati itd.«

Aljaževa razprava kakopak ni ostala brez odmeva. Alešovec se je, misleč, da jo je napisal Foerster (zaradi podpisa „Duhoven“), odzval izjemno pikro. V svojem zapisu v *Slovincu* (27. 1. 1880) je utemeljil, da pri vpeljavi latinščine ne gre za vprašanje cerkvene glasbe, temveč dejansko za razumevanje vezi med Riharjem in slovenskim narodom. Alešovec Riharja označi za »našega nepozabljivega Riharja«; poudarja, da je bil »naš rojak, duha našega«, da je oživil cerkveno petje »po vseh slovenskih deželah«, da ga je »narod sprejel z veseljem«, saj je uglaslbeval v »domačem – ne pa v tujem, husitskem, za nas mrtvem duhu«. Nadaljuje, da se »njegove pesmi pojo povsod, kjer se slovenski govori«. V svojem žolčnem zapisu napada Foersterjeva pisma Wittu, češ da je z njimi obrekoval Riharja in slovenski narod. Nato se zopet osredotoča na odnos med latinskim in slovenskim petjem v cerkvi (sam ga imenuje kot odnos med *husitskim* in *našim*), pri čemer se sprašuje, ali je vse *naše* zanič in je le *husitsko* dobro, ter jedko nadaljuje, da »imamo *mi* [Slovinci, op. avtorja] *svoje* skladatelje, svojo glasbo, posvetno in cerkveno« – in zaključuje:

²⁵ Iz podpisa bi lahko sklepali, da za tem zapisom ni stal Aljaž. A njegovi poznejši zapisi to zanikajo.

»Res je, na Vaši strani je Witt. Ali kdo je Witt? Nемеc, *slovarskega duha v sebi nima sapice*. Če bi mi pripoznavali take avtoritete, bi bili davno že na gnoj vrgli *svoj jezik in vse slovenske knjige*, ker so še večji nemški veljaki izrekli, da naš *slovenski jezik ni za svet*. Če bi toraj ubogali take svetovalce, bi ne imeli kmalu nič svojega – *ne jezika, ne glasbe, ne petja in nehali bi biti svoj narod* [ležeči tisk je avtorjev].«

Vojna med cecilijanci in riharijanci je bila v polnem zamahu, Rihar pa je preselel dileme glede cerkvenega petja, saj je postal narodno blago. O tem priča tudi nadaljevanje pisanja, ki je v *Slovenca* prihajalo iz vseh slovenskih pokrajin. Na te napade na cecilijanstvo, ki se mu je očitalo predvsem potujčevanje slovenskega jezika in poskus zanemarjanja ter poniževanja slovenskega naroda, se je ponovno odzval Jakob Aljaž v dveh dopisih („Drugo poslano“ [Slovenski narod 14. 2. 1880] in „Tretje poslano“ [Slovenski narod 21. 2. 1880]), tokrat bolj milo, bolj načelno, predvsem pojasnjevalno. V svojih zapisih je želel utemeljevati pomen cecilijanskega gibanja za kakovost cerkvene glasbe; poudarjal je, da cerkvena glasba nima narodnosti in je ne smemo razumeti kot takšne ter da sta narodnost in jezik pogosto le izgovor tistim, ki izboljšanju cerkvene glasbe nasprotujejo. Kljub gorečnosti na obeh straneh se je polemika rahlo polegla že v prvi polovici leta 1880, do konca leta pa je bila v veliki meri že pozabljena.

Dilemo o ‚nacionalnosti‘ v cerkveni glasbi in o Riharjevem položaju je ponovno odprl Fran Hlavka,²⁶ ki je leta 1882 v *Slovenskih muzikalijah* komentiral „26 Tantum ergo“ Angelika Hribarja. Hribarjeve skladbe hvali, da so kakovostno spisane in da izboljšujejo glasbeni okus Slovencev, sočasno pa ne izpusti priložnosti, da bi slovenske cecilijance označil kot tiste, ki »se do zadnjega trudijo, da bi se v cerkev uvedla sama latinščina, a da bi se iz cerkve pahnili narodni jezik, hoteči v cerkvi imeti ono staro cerkveno petje, kakeršno so odobrili in določili razni papeži in cerkveni shodi« (*Ljubljanski zvon* 1. 1. 1882, 59–60). Na to mnenje se je v *Cerkvenem glasbeniku* (1882, 2:12) odzval Hugolin Sattner, ki je cecilijansko gibanje podprl z besedami: »Vsaj jaz sem toliko naroden, da bi nikdar ne zložil niti na koru predložil spev v latinskem jeziku, ko bi vedel, da je slovenski jezik v naši škofiji pripoznan liturgičnim.« Od tod dalje odzivov, vsaj omembe vrednejših, ni bilo več. Cecilijansko gibanje se je krepilo, a kljub temu pregled notnih prilog *Cerkvenega glasbenika* kaže, da je bilo kar nekaj skladb, ki se uporabljajo še danes, zloženih v slovenščini.

Če se je zdelo, da je boj za Riharja ali proti njemu dokončno zaključen, pa je tlečo žerjavico spet razpihal pater Stanislav Škrabec v svoji razpravi v reviji *Cvetje z vertov svetega Frančiška* (1884, 12:357), v kateri je poudaril, da bi bilo smiselno razmišljati o zaprosilu papežu, da naj bi bil slovenski jezik liturgični jezik. S tem bi bilo mogoče ne samo maševati v slovenščini, ampak bi umetna dilema o petju v liturgičnem jeziku – če bi slovenski jezik to postal – odpadla. Ta predlog, ki se nam danes morda zdi nekaj logičnega, je bil za tisti čas prav revolucionaren in je naro-

²⁶ Fran Hlavka je leta 1880 ob razpravi v Glasbeni Matici, ali naj izdajo „Božične pesmi“ Frana Gerbiča, dejal, da je to primerno, saj v njih »prevlada narodni duh in to gotovo ni napačno« [ležeči tisk je avtorjev] (Cvetko 1960, 237–238).

(a)

Solo

1. Pri - sve - til je ve - se - li dan, z-ra-dost - jo ga praz-nuj - mol V_ne
 2. Se vzdig - ne-jo na Ju - tro-vem po - bož - ni kra - lji tri - jc, jih
 3. Kot kra - ljem zvc - zda je nek-daj na po - ti njih sve - ti - la, ta -

(b)

Razglašenje Gospodovo.

Sopran ali Tenor.
Slovensko.

Rihar - Premrl.

1. Pri - sve - til je ve - se - li dan, z-ra - do - stjo ga praznuj -
 2. Se vzdig - ne - jo na ju - tro - vem po - bo - zni kra - lji tri -
 3. Kot kra - ljem zve - zda je ne - kdaj na po - ti njih sve - ti -

16

Orgle. pp

Slika 2: Riharjeva in Premrlova spremljava na *Prisvetil je veseli dan*. Vir: (a) Škulj (2004, 5) in (b) Sicherl in Premrl (1922, 20).

dnost in nacionalnost (slovenski jezik) dejansko postavljala nad religioznost in cerkvene norme. Seveda njegov zapis tudi ni ostal brez odzivov,²⁷ a kljub temu je bilo že jasno, da se je boj med *narodnjaki* in *cecilijanci* izpel. V časopisju je po letu 1884 na temo poveličevanja Riharja in njegovega dela²⁸ ali pa njegove kritike mogoče zaslediti še nekaj člankov (*Cerkveni glasbenik* 1888, št. 8/9:70), a spor med obema taboroma je počasi plahnel oziroma stopal v ozadje. Javno se je cecilijansko gibanje zavzemalo za prenovno cerkveno glasbo, a kot kaže objava Kimovčeve zbirke „Rihar renatus“ (1908), so cecilijanci ugotovili, da je gradivo Riharjevih pesmi za nacionalno prebujenje na Slovenskem preveč pomembno, zato so – namesto križarskega pohoda proti njegovim pesmim – raje izbrali pot, po kateri so jih predruščili, da so bolj ustrezale cecilijanskemu okviru (slika 2).²⁹

²⁷ Odzivi so se pojavili predvsem v *Cerkvenem glasbeniku* v letu 1885.

²⁸ Glej npr. dopis „Z Gorenjskega“ (avtor L.) v *Novice* (1888, 25. 7., 243).

²⁹ Take primere najdemo tako v Kimovčevi zbirka „Rihar renatus“ kot tudi v Riharjevi in Premrlovi zbirki „Slava Brezmadežni“ (1911).

Z vidika Riharjeve rehabilitacije je zanimiv Premrllov zapis v *Cerkvenem glasbeniku* (1909, 46), v katerem sam poudarja, da ni smiselno býti bojev za Riharja ali proti njemu, saj »moramo /.../ vendarle pripoznati, da je bil Rihar – kajpada predvsem glasben talent, kakršnih smo imeli Slovenci le še prav malo«, ter da je Rihar za povzdigovanje glasbe na Slovenskem storil veliko. Premrl, verjetno še s trpkim priokusom, a zavedajoč se, da so cecilijanci boj proti Riharju izgubili, dodaja, da so bile Riharjeve skladbe na Slovenskem svojčas najboljše, »danes [pa so] v pretežni večini daleč za našimi sedanjimi: Foersterjevimi, Sattnerjevimi, Kimovčevimi in mnogimi drugimi«.

5. Razprava in zaključek

Slovensko narodno prebujenje je bilo pojav, ki je do sredine 19. stoletja zajel vsa področja družbenega življenja. Doslej je bilo proučevanje odnosa do Gregorja Riharja, ki je veljal za cerkvenega glasbenika, pogosto zapostavljeno; manj mu je bilo posvečene pozornosti z narodnega vidika. S tem prispevkom želimo to vrzel zapolniti in pokazati, da se je narodno prebujenje odvijalo ne samo na političnih, ampak tudi (in predvsem) na kulturnih temeljih.

Analiza časopisnih člankov večinoma posvetnih časopisov, ki smo jih prikazali, potrjuje dejstvo, da so bili Rihar in njegove pesmi pomemben del narodnega vzpona v 19. stoletju in kot takšne tudi pomemben vir za krepitev narodne in nacionalne zavesti ter državnštva. Zato so bile kritike, četudi morda upravičene, razumljene zlasti kot napad na nacionalno bistvo in zoper porajajoči se slovenski narod. Verjetno bi bila javna polemika in opredeljevanje do Riharja ter njegovih del manj intenzivna, morda celo manjša, če ne bi bil na čelu antiriharijanskega gibanja Neslovenec, Čeh Anton Foerster, ki je bil za porajajoči se slovenski narod po mnenju nekaterih njegovih sodobnikov popolnoma neobčutljiv. Njegovo poslanstvo, ki ga je opravil kakovostno in zavzeto, je bilo izboljševanje cerkvene glasbe, to pa skladno z načeli cecilijanskega gibanja, a je pri tem spregledal dejstvo, da se je v nasprotju s Čehi, ki so se razvijali kot politični narod, slovenski narod razvijal kot kulturni narod – in da je bila kultura osrednje gibalno njegovega ustvarjanja ter političnega razvoja državnštva.

Z vidika zgodovinske analize obravnava riharijanstva in protiriharijanstva v slovenskih časopisih pokaže, da sta se v obrambi Gregorja Riharja in njegovega dela združila tako liberalni kot konservativni tabor (zlasti zunaj mest oziroma v manjših mestih), vsak s svojim stališčem, vendar skupnim ciljem – ohraniti slovenski jezik, ga krepiti in oblikovati v samostojno enoto. S tem sta obe struji, ne zavedajoč se, kaj v resnici počneta, ustvarili predpogoje za učinkovito izgrajevanje slovenskega državnštva – določili sta namreč cilje (ohranitev slovenskega jezika in kulture) in celo razvijali sredstva (npr. ideja o pisanju papežu, naj dovoli bogoslužje v slovenskem jeziku; Rihar kot sredstvo narodne blaginje ipd.), ki bi lahko državnštvo ustvarjala in ga krepila.

Končno lahko ugotovimo, da cecilijansko gibanje na Slovenskem tako ni bilo le gibanje samo po sebi, omejeno na cerkveno področje, ampak je imelo kot stranski produkt tudi velik narodnobuditeljski in državniški značaj. Čeprav si cecilijanci tega niso želeli (saj je bil njihov namen izboljšati cerkveno glasbo), je upor proti njihovem delu vodil do krepitev nacionalnega zavedanja in ustvarjanja državnštva – tudi skozi jezik in glasbo. Zato moramo, ko govorimo o državnštvu na Slovenskem, začeti misliti tudi njegove začetke in akterje, med katerimi so se – ne po lastni izbiri ali hotenjih – znašli tudi Gregor Rihar s svojimi podporniki ter Cecilijansko društvo v Ljubljani.

Reference

- Anderson, Charles W.** 1977. *Statecraft: Introduction to Political Choice and Judgement*. New York: John Wiley & Sons.
- Arbeiter Jana, in Boštjan Udovič.** 2017. Does the Mediterranean exist in states' diplomatic rituals?: a comparison of Mediterranean states' *préséance*. *International journal of Euro-Mediterranean studies* 10, št. 2:79–106.
- Bajt, Veronika.** 2011. Myths of Nationhood: Slovenians, Caranthonia and the Venetic Theory. *Annales – Series Historia et Sociologia* 21, št. 2:249–260.
- Baldwin, David A.** 1985. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
- Bister, Felix.** 1992. *Anton Korošec: Državnozborski poslanec na Dunaju*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Brencelj: v lažnjivi preobleki.** Ljubljana, 1869–1886.
- Cerkveni glasbenik: glasilo Cecilijinega društva v Ljubljani.** Ljubljana, 1878–1945; 1978–
- Crowther, Paul.** 2022. The Zlatorog Tale and Slovenian National. *Acta Histriae* 30, št. 3:591–603.
- Cvetko, Dragotin.** 1960. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cvetje za vertov sv. Frančiška: mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška.** Gorica, 1880–1944.
- Darovec, Darko.** 2021. Slovenian Nation-Building Mythmaker: Fran Levstik's Martin Krpan. *Acta Histriae* 29, št. 3:457–503.
- Drobntince: učitelam ino učencam, starišam ino otrokam v podvučenje ino za kratek čas.** Celovec, 1846–1901.
- Granda, Stane.** 2007. Vloga glasbe, zlasti petja, v rasti slovenske narodne zavesti (do leta 1848). *Muzikološki zbornik* 43:5–13.
- Haass, Richard N.** 2013. *Foreign Policy Begins at Home*. New York: Basic Books.
- Hribar, Angelik, in Stanko Premrl.** 1911. *Slava Brezmadežni*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Jurić Pahor, Marija.** 2015. Od starih k novim imaginarijem pripadanja: nacionalna in etnična identiteta onkraj binarnih opozicij. *Annales – Series Historia et Sociologia* 25, št. 1:183–196.
- Kimovec, Franc.** 1908. *Rihar renatus: 21 pesmi našemu Gospodu*. Ljubljana: Tisk Katoliške tiskarne.
- Kimovec, Frančišek.** 1908. Rihar renatus. Cicero pro domo sua, ali v po katerih principih Riharja urejujem? *Cerkveni glasbenik* 31, št. 3:17–19.
- Kozina, Pavel.** 2013. Anton Nedvěd. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi386526/> (pridobljeno 15. 9. 2019).
- Kosi, Jernej, in Rok Stergar.** 2016. Kdaj so nastali „lubi Slovenci“?: o identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije* 70, št. 3–4:458–488.
- Križnar, Franc.** 2017. Med 190-letnico rojstva in 110-letnico smrti. Pisatelj, šolnik in glasbenik Jožef/Josip Levičnik (1826–1909). *Železne niti* 14, 163–174.
- Ljubljanski zvon: mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko.** Ljubljana, 1881–1941.
- Maver, Aleš.** 2021. Ecce quomodo moritur lugoslavus: smrt, pogreb in miselna zapuščina škofa Antona Mahnič. *Annales – Series Historia et Sociologia* 31, št. 4:589–600.
- Munda Hirnök, Katalin, in Mojca Medvešek.** 2017. Vloga Katoliške cerkve pri ohranjanju slovenskega jezika v Porabju v preteklosti in danes. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 3/4:717–729.
- Nagode, Aleš.** 1997. *Cecilijanizem na Slovenskem kot glasbeno, kulturno in družbeno vprašanje: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

- Nagode, Aleš.** 1998. Starejše slovensko Cecilijanstvo in Gregor Rihar. *Muzikološki zbornik* 34:89–99.
- Nagode, Aleš.** 2000. Publicistika Stanka Premrla: med Cecilijanstvom in modernizmom. *Muzikološki zbornik* 36:83–90.
- Nagode, Aleš.** 2007. Začetki slovenskega Cecilijanstva v luči korespondence med Antonom Foersterjem in Franzom Xaverjem Wittom. *Muzikološki zbornik* 43, št. 2:83–90.
- Nagode, Aleš.** 2015. Prokrustova postelja nacionalizma in nove poti do razumevanja glasbene preteklosti Slovenije. *Muzikološki zbornik* 51, št. 1:9–20.
- Nagode, Aleš.** 2019. Die Wege zur Reform der Kirchenmusik im Slowenien des 19. Jahrhunderts: die Ausbreitung des *Muzikološki zbornik* 55, št. 1:43–51.
- Nagode, Aleš.** 2020. Researching music in Slovenia: one hundred years later. *Muzikološki zbornik* 56, št. 2:9–20.
- Nagode, Aleš.** 2022. Cecilijanski cerkvenoglasbeni slogovni ideal v delih Antona Foersterja: med normativizmom in stvarnostjo poustvarjalne prakse. *De musica disserenda* 18, št. 1–2:197–211.
- Nagode, Aleš.** 2023. Pogovor z avtorjem. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 14. marec 2023.
- Novak, Marko.** 2021. Vloga slovenskih odvetnikov in razvoj položaja slovenskega jezika kot pravnega jezika od 1848 do 1918. *Acta Histriae* 29, št. 1:79–90.
- Novice: gospodarske, obertnijske in narodske.** Ljubljana, 1856–1902.
- Oxfordov slovar angleškega jezika.** 2015. *Oxford Dictionary of English Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Premrl, Stanko.** 1909. Še enkrat: Cerkevna pesmarica. *Cerkveni glasbenik* 32, št. 6: 45–47.
- Rahten, Andrej.** 2021: Slovenske narodnoemancipacijske težnje v postimperialni tranzicijski dobi. *Acta Histriae* 29, št. 1:111–135.
- Rihar, Gregor.** 1850. Napevi svetih pesem sv. obhajila in Matere Božje. Ljubljana: Kamnotis Eger.
- Sedmak, Mateja, in Maja Zadel.** 2015. (Mešane) kulturne identitete: konstrukcija in dekonstrukcija. *Annales – Series Historia et Sociologia* 25, št. 1:155–170.
- Sicherl, Josip, in Stanko Premrl.** 1922. Pridite molit Jezusa! Božične pesmi. Riharjevi, Cvekovi, Vavkovi in drugi napevi ... Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.
- Slovenec: „Živi, živi duh slovenski, bodi živ na veke!“.** Celovec, 1865–1867.
- Slovenec: političen list za slovenski narod.** Ljubljana, 1873–1945.
- Slovenski narod.** Ljubljana, 1868–1943.
- Škulj, Edo.** 2003. Gregor Rihar (1796–1863): ob 140-letnici njegove smrti. Ljubljana: Družina.
- Škulj, Edo.** 2004. Praznične pesmi. *Musica sacra Slovenica*. Ljubljana: Družina.
- Štih, Peter, Luka Vidmar, Jernej Kosi, in Aleš Gabrič.** 2021. *Temelji slovenstva*. 2. izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Šorli, Matija.** 2011. *Vpliv motu propria „Tra le sollecitudini“ na dinamiko sprememb v slovenski cerkveni glasbi v prvih dveh desetletjih 20. stoletja*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Vaupot, Sonia.** 2019. The Relationship between the State and the Church in Vietnam through the History of the Society of Foreign Missions of Paris. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 3:825–836.
- Vidic, Lea.** 2007. Stiki slovenskih Cecilijancev z vodstvom Allgemeiner Cäcilienverein-a in cerkvenoglasbeno šolo v Regensburgu: na podlagi virov, ki jih hranijo v Bischöfliche Zentralbibliothek in Regensburgu. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Vidmar Horvat, Ksenija.** 2021. Imperialne matere in slovenska nacionalna identiteta. *Acta Histriae* 29, št. 2:389–407.
- Zgodnja Danica: Katoliški cerkveni list.** Ljubljana, 1849–1902.
- Žigon, Tanja.** 2020. Traduzioni di libri «per il popolo» in sloveno: La leggenda di santa Genoveffa e il suo primo traduttore. *Acta Histriae* 28, št. 3:397–416.
- Žigon, Tanja, in Petra Kramberger.** 2014. Presseergebnisse als Aushängeschilder der nationalen Zugehörigkeit?: die Suprematie der Deutschen über die Slowenen in der untersteirischen Publizistik des 19. Jahrhunderts. *Germanoslavica* 25, št. 1:27–42.